

УДК 373.3.015.311:502 (477.82) (045)
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2019.67-1.22>

Н. В. Хомюк

спеціаліст вищої категорії,
викладач природничих дисциплін
Луцького педагогічного коледжу

О. Т. Трач

спеціаліст вищої категорії,
викладач географії кафедри природничо-математичних дисциплін
Луцького педагогічного коледжу

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ПРИРОДОЗНАВСТВА

Стаття присвячена зростанню уваги до особистості школяра, до максимального розкриття його обдарування, інтелектуального розвитку, що забезпечує пріоритетність розвитку творчих рис в умовах компетентнісно орієнтованої освіти. Робота висвітлює особливості інтелектуально-творчого розвитку дітей молодшого шкільного віку, умови, які необхідно створювати для розвитку творчості та інтелекту молодшого школяра, вибір форм і методів роботи, спрямованих на формування всебічно розвинутої, свідомої особистості з чіткою життєвою позицією, яка зможе гідно зробити вибір у майбутньому і вміло застосовуватиме отримані знання у життєвому просторі.

У статті запропоновано авторську структуру творчих здібностей учнів шкіл мистецтв, які розвиваються засобами електронного музичного інструментарію. Розглянуто та обґрунтовано зміст кожного із визначених структурних компонентів. Уточнено сутність поняття «творчі здібності» в контексті навчально-творчої діяльності учнів шкіл мистецтв з використанням електронного музичного інструментарію. Розглянуто різні підходи науковців до трактування поняття «творчі здібності», їх змісту та структури. Розмежовано два суміжних, проте зовсім не тотожних поняття – «творчі» та «креативні» здібності. Проаналізовано психолого-педагогічні засади розвитку творчих здібностей у молодших школярів. Виділено внутрішні і зовнішні фактори впливу на особистість та розвиток загальних і творчих здібностей.

Автор розкриває проблему формування природознавчої компетентності молодших школярів на уроках природознавства, виховання творчої особистості. Увага акцентована на психолого-педагогічних особливостях процесу формування та розвитку творчих здібностей як складного системного утворення. Стаття знайомить з певними науково-теоретичними джерелами, у яких досліджується проблема формування творчих здібностей школярів, та містить певні методичні поради щодо організації навчально-виховного процесу, спрямованого на формування творчої особистості дитини.

Стаття висвітлює різні аспекти розвитку творчих здібностей учнів у педагогічній системі, зокрема використання краси природи, літератури, музики, живопису як засобу розвитку творчих здібностей особистості. Розкривається специфіка створення творчої атмосфери вчителем на уроках.

Ключові слова: творчість, здібності, інтерактивне навчання, методи, дослідження.

Постановка проблеми. З огляду на актуальність проблеми розвитку творчої особистості об'єктом нашого дослідження став процес розвитку творчих здібностей молодших школярів на уроках природознавства. Предметом дослідження стали форми, методи та зміст роботи вчителів з молодшими школярами на уроках природознавства з метою розвитку їх творчих здібностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проаналізувавши останні дослідження та публікації стосовно визначеної проблеми, ми дійшли висновку, що навчання у сучасній школі має забезпечувати оптимальні передумови для самореалізації особистості школяра, розкриття усіх закладених у ній природних задатків, здатності до свободи, відповідальності й творчості.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка сутності розвитку творчих здібностей молодших школярів на уроках природознавства.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні в умовах величезних змін у соціальному, економічному та політичному житті України постала проблема радикальної перебудови у сфері освіти та виховання, мета якої – формувати конкурентоздатну, творчу особистість, яка спроможна до самовизначення, до самореалізації та самовдосконалення.

Навчання у сучасній школі має забезпечувати оптимальні передумови для самореалізації особистості школяра, розкриття усіх закладених у ній природних задатків, здатності до свободи, відповідальності й творчості.

На думку О.І. Гірного, творчість передбачає наявність у особистості здібностей, мотивів, знань, і умінь, завдяки яким створюється продукт, що вирізняється новизною, оригінальністю, унікальністю [4, с. 52].

Вихідні положення проблеми формування творчої особистості сформульовані у працях таких педагогів, як В.О. Сухомлинський, К.Д. Ушинський, А.С. Макаренко [10, с. 273; 15, с. 309; 17, с. 421]. Чимало спеціальних наукових досліджень підтверджує позитивну роль творчості у стимулюванні пізнавальних інтересів учнів, допитливості, дослідницької активності, здатності до знаходження оригінальних рішень та прогнозування.

О.А. Пермьяков зазначає, що творчі здібності – це продукт саморуку, самостійного розв'язання задач і питань, самостійного розкриття закономірностей і зв'язків між предметами і явищами. Це продукт вільного розвитку, за якого інтерес, захоплення і пристрасть є головними рушійними силами [11, с. 375].

С. Уфимцева зазначає, що творчість є не лише там де створюється щось абсолютно нове, а й там, де вноситься своє розуміння, щось по-своєму відтворюється, змінюється, обґрунтовується вже створене. Отже, якщо є творчий процес, то буде і результат. Творча людина його обов'язково досягне [16, с. 103].

Варто зауважити, що науковці по-різному трактують поняття «творчі здібності». Т. Равлюк розглядає творчі здібності як синтез властивостей особистості, які характеризуються ступенем відповідності певного виду творчої діяльності вимогам до неї та зумовлюють результативність такої діяльності [14, с. 116].

В. Черноус визначає творчі здібності як продукт саморуку, самостійного розв'язання задач і питань, самостійного розкриття закономірностей і зв'язків між предметами і явищами, продукт роботи мозку на шляху «від відкриття усіх відомих істин до відкриття невідомих істин» [18, с. 86].

Організуючи розвиток творчих здібностей учнів, слід керуватися відомими психолого-педагогічними положеннями про те, що розвиток особистості не відбувається за пасивного споглядання нею навчального процесу, на уроках доцільно організовувати діяльність так, щоб учні мали можливість проявити свої творчі здібності.

Завдяки використанню різних типів та видів творчих завдань можна впливати на розвиток творчих здібностей особистості.

Розвивати творчість означає виховувати у дітей інтерес до знань, самостійність у навчанні.

Щоб сформувати творчі здібності, дитині необхідно отримати якнайбільше вражень про навколишній світ під час виконання різних видів діяльності, які їй подобаються найбільше. Згодом це відбувається в усіх притаманних учням видах діяль-

ності (гра, малювання, конструювання, читання та розігрування сюжетів знайомих літературних творів, складання віршів, казок, робота з геометричним матеріалом, експериментування тощо).

Для розвитку творчих здібностей учнів надзвичайно велике значення мають уроки природознавства.

Важливою умовою формування творчого мислення через природу є організація спостережень. Учні проходять своєрідний етап розумових вправ, який полягає у баченні живого образу і створенні цього образу в своїй уяві.

Основна мета уроків серед природи – навчити дітей думати. Досягти цього можна, якщо навчити дітей спостерігати, дивуватися, радіти пізнанню, перетворювати думки на слова, творити казку.

Дослідницький підхід стає рисою мислення учнів, які прагнуть якнайглибше перевірити правильність висновків про закономірності і явища природи. Елементи дослідження сприяють самостійності, творчому характеру розуму.

Використання інтерактивних методів навчання на уроках природознавства відповідає особистісно орієнтованому навчанню. Інтерактивне навчання підвищує рівень знань учнів, формує вміння та навички, розвиває комунікативну компетентність, творчість, надає різні можливості спілкування в колективі.

Різноманітність методів інтерактивного навчання дозволяє вчителю доцільно підібрати методи саме для конкретної теми, а також вибрати методи відповідно до рівня знань учнів класу.

Переваги інтерактивного методу навчання полягають у тому, що за один і той же проміжок часу можна виконати більший обсяг роботи, досягається висока результативність у засвоєнні матеріалу і формуванні вмінь, розвивається навчальна діяльність (планування, рефлексія, самоконтроль, взаємоконтроль), формуються мотиви навчання, гуманні стосунки між дітьми, формуються вміння співпрацювати.

Виявлення рівнів сформованості творчих здібностей молодших школярів здійснювалося на базі Мощенської ЗОШ I-II ст. філії ОНЗ Люблинецької ЗОШ I-III ступенів. В експериментальному дослідженні взяли участь 8 учнів 2 класу (експериментальний клас) та 8 учнів 3 класу (контрольний клас).

З метою виявлення творчих здібностей молодших школярів на уроках природознавства проводилися такі вправи.

1. «Асоціативний куц».

Ми записали посередині дошки ключове поняття «**царство живої природи**».

Дітям потрібно було записати будь-які слова чи фрази, які спадають на думку та асоціюються з царством живої природи. Учні повинні були пояснити, що і чому вони віднесли до живої природи.

Рис. 1. Вправа «Асоціативний куц»

2. Поясніть, як ви розумієте вислів «Берегти рослини – зберігати життя на Землі».

3. Стратегія «Кубування» (Цей метод навчання полегшує розгляд різних сторін теми). Це стратегія, де використовується куб, на гранях якого даються вказівки для учнів.

Ми пропонували в процесі роботи викласти власні думки з запропонованої теми.

Цей метод допомагає учневі визначити, яка інформація йому знайома, а що він дізнався нового. Це найголовніше, бо учень може сказати собі: «Це я знаю, але хочу дізнатися більше».

Наведемо приклад стратегії «Кубування» Вавриша Владислава (Робота в групах).

Назва → дощ; **який** → теплий, холодний, рясний, осінній, затяжний; **на що схожий** → краплі води, душ, нитки, макарони, сльози; **від чого відрізняється** → від снігу, льоду; **про що змушує думати** → врожай, спека, гриби, свіже повітря, парасолька, веселка.

Розгляньте ілюстрації. Опишіть (усно) красу природи України та почуття, які вона у вас викликає (рис. 2).

Також було запропоновано учням скласти твір-опис на основі узагальнення особистих вражень, спостережень за природою на екскурсії.

Під час екскурсії ми з дітьми спостерігали за жителями лісу. Ми навчилися вдивлятися в кольори дерев, вслухатися у щебет пташок, спробували передати словами звуки, фарби, дотики. Учні знаходили у лісі найкрасивіші, на їхню думку, листочки і розповідали, чому саме вони виділили їх серед інших. Деякі школярі не змогли дати відповіді на ці запитання.

Наприкінці екскурсії учні повинні були скласти опис на одну із запропонованих тем: «Краса весняного лісу», «Що розповів дощик», «Замріяна берізка».

Під час проведення запропонованих вище вправ на уроках природознавства ми здійснювали цілеспрямоване спостереження за кожним учнем та аналізували його відповіді і письмові роботи. Діти умовно були поділені за трьома рівнями творчих здібностей (високий середній та низький).

Зведені результати заносимо в таблицю 1. ЕК та таблицю 2. КК.

Зобразимо результати за допомогою діаграм (рис. 3–4).

Таким чином, високий рівень схильності до творчості мають 5 учнів, з них 2 учні (25%) КК та 3 учні (37,5%) ЕК. Такі учні допитливі, активно застосовують власні творчі ідеї, намагаються завжди проявити себе, вони активні та ініціативні на уроках природознавства.

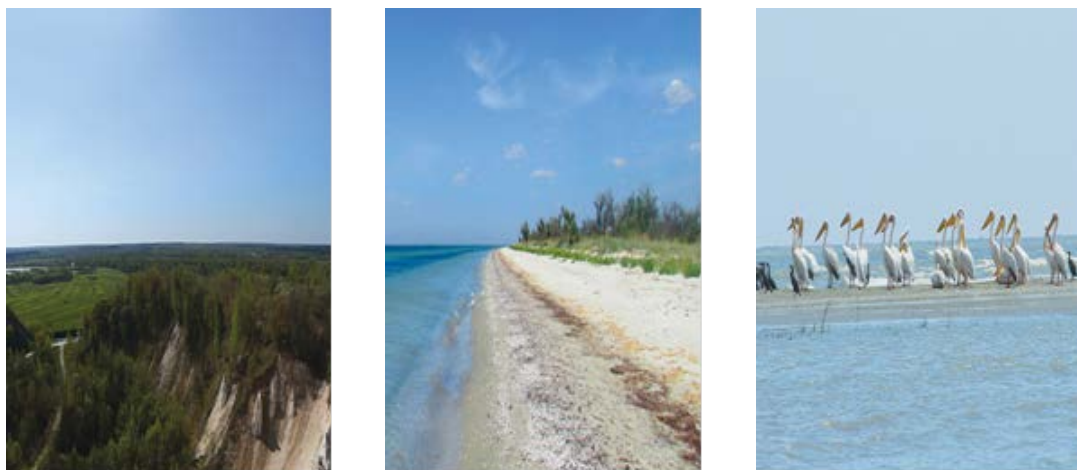

Рис. 2. Робота з ілюстраціями

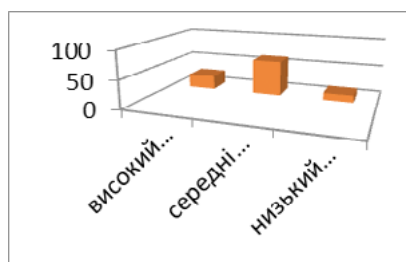

Рис. 3. Рівні творчих здібностей учнів КК

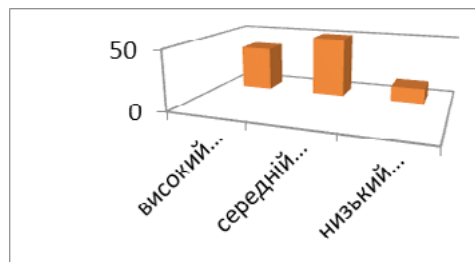

Рис. 4. Рівні творчих здібностей учнів ЕК

Таблиця 1

Зведена таблиця рівнів творчих здібностей учнів на уроках природознавства на констатуючому етапі дослідження в КК

Рівні К-ть	Високий		Середній		Низький	
	абсолютна величина	%	абсолютна величина	%	абсолютна величина	%
8	2	25	5	62,5	1	12,5

Таблиця 2

Зведена таблиця рівнів творчих здібностей учнів на уроках природознавства на констатуючому етапі дослідження в ЕК

Рівні К-ть	Високий		Середній		Низький	
	абсолютна величина	%	абсолютна величина	%	абсолютна величина	%
8	3	37,5	4	50	1	12,5

Найбільша кількість – 9 школярів – має середній рівень творчих здібностей, з них 5 дітей (62,5%) КК та 4 учні (50%) ЕК. Такі учні допитливі, але не завжди активно застосовують власні творчі ідеї, не завжди намагаються проявити себе. У них проявляється самостійність в розв'язанні нових завдань, у пошуку оригінальних рішень. Вони мають схильність до використання своїх знань. Кожна особистість має задатки, які під впливом різних факторів можна розвивати, тому за сприятливої атмосфери на уроках природознавства діти активно будуть проявляти свій творчий потенціал.

Двом учням з низьким рівнем творчих здібностей (12,5% КК та 12,5% КК) складно працювати творчо, їм краще виконувати механічну роботу, яка не потребує фантазії та творчості. Завдання вони виконують краще, коли є чіткі інструкції.

Таким чином, доходимо висновку, що на констатуючому етапі дослідження найбільше дітей в КК та ЕК мали середній рівень творчих здібностей.

Висновки і пропозиції. Творчі здібності – це продукт саморуку, самостійного розв'язання задач і питань, самостійного розкриття закономірностей і зв'язків між предметами і явищами.

Розвитком творчості й узагалі творчим процесом керувати важко. Вплинути на організацію такої діяльності можливо лише за допомогою створення для цього відповідних дидактичних умов. Необхідно проводити навчання в атмосфері взаєморозуміння, співтворчості, сприймаючи кожного учня як особистість. Пріоритетною має стати така форма ведення уроків, яка дозволяє учням повною мірою проявити свою творчість. На уроках доцільно організувати діяльність так, щоб учні мали можливість проявити свої творчі здібності.

Для розвитку творчих здібностей учнів надзвичайно велике значення мають уроки природознавства, на яких можна здійснювати спостереження за природою, проводячи різноманітні екскурсії. Основна мета таких уроків – навчити дітей спостерігати, дивуватися, радіти пізнанню, перетворювати думки на слова, творити казку. Елементи

дослідження сприяють самостійності та творчому характеру розуму.

Швидкий розвиток науки та зростання обсягів нової інформації потребують від школи підготовки активних, самостійних людей з розвиненими творчими здібностями.

Досвід роботи видатних педагогів з дітьми переконує, що традиційний урок є не завжди ефективним у розв'язанні згаданих вище проблем.

Інтерактивні методи навчання на уроках природознавства спрямовані на формування позитивних мотивів учіння, що сприяють розвитку творчих здібностей. Саме тому ці методи і варто використовувати на кожному уроці природознавства.

Важливими методами стимулювання творчого розвитку учнів на уроках природознавства є практичні методи навчання, які застосовуються для безпосереднього самостійного пізнання дійсності, поглиблення знань, формування вмінь і навичок. Практичні методи навчання на уроках природознавства вирізняються специфікою та великою різноманітністю і об'єднуються в дві групи – вправи та практичні роботи. Серед вправ особливо актуальністю у вчителів користується вправа «Асоціативний куц» («Дерево проблем»). Така вправа являє собою інтеракцію, за якої відбирається потрібна інформація, здійснюється зв'язок між окремими поняттями, учні вільно висловлюють свої думки, приймають складні рішення. За допомогою використання ігор забезпечується емоційна обстановка відтворення знань, полегшене засвоєння навчального матеріалу, заохочення до навчальної роботи, зняття втоми та перенавантаження, моделювання життєвих ситуацій.

Отже, провівши дослідження, можемо стверджувати, що впровадження інтерактивних методів навчання на уроках природознавства та проведення уроків на природі сприяє розвитку творчих здібностей в учнів. Надзвичайно важливо створити творчу атмосферу в процесі навчання, яка позитивно впливає на появу нових, оригінальних ідей, що є однією з головних умов розвитку творчих здібностей учнів.

Список використаної літератури:

1. Байбара Т.М. Методика навчання природознавства в початкових класах : навч. посіб. Київ : Веселка, 2010. 334 с.
2. Бойко Н.І. Розвиток творчих здібностей молодших школярів засобами образотворчого мистецтва. *Таврійський вісник освіти*. 2013. № 4. С. 117–121.
3. Бондар Л.В. О. Сухомлинський про розвиток творчих здібностей учнів початкової школи. *Рідна школа*. 2013. № 8/9. С. 25–28.
4. Гірний О.І., Савчин М.М. Проблема творчості у навчанні. *Педагогіка і психологія*. 2014. № 1. С. 51–56.
5. Горбушко Т.Г. Розвиток творчих здібностей молодших школярів. *Початкове навчання та виховання*. 2013. № 35–36. С. 15–22.
6. Я досліджую, експериментую, спостерігаю: методика навчання природознавства в початкових класах / Г. Дитиняк, Л. Андрушко, Н. Древняк ; Гол. управління освіти і науки Львів. Облдержадміністрації ; Світ. Координаційна виховно-освітня рада (СКВОР-СКУ); Ін-т проф. розвитку вчителів (Канада). Львів : Літопис, 2003. 136 с.
7. Технологія інтерактивного навчання учнів початкової школи на уроках природознавства / О.І. Заворотна, Т.І. Люріна, О.В. Набільська. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Педагогіка»*. 2010. № 5. С. 269–278.
8. Калюжна Ю.І., Яновська Т.А. Особливості розвитку творчого потенціалу молодших школярів. *Наука і освіта*. 2014. № 6. С. 61–66.
9. Кельнер С.С. Шляхи розвитку творчих здібностей учнів. *Завучу. Усе для роботи*. 2015. № 15–16. С. 38–55.
10. Макаренко А.С. Методика виховної роботи. Київ : Радянська школа, 1990. 366 с.
11. Формування творчих здібностей учнів засобами нових педагогічних технологій / О.А. Пермяков, Н.І. Зеленкова, Л.В. Бурман. *Педагогіка вищ. та серед. шк.* : зб. наук. пр. 2012. Вип. 35. С. 371–378.
12. Позняк Т.М. Розвиток творчих здібностей дитини. *Педагогіка і психологія*. 2015. № 2. С. 66–73.
13. Природознавство. 1-4 класи : навчальна програма. URL: bhv-osvita.com/index/...programi.../0-10/
14. Равлюк Т. Діагностика та раннє виявлення творчих здібностей учнів. *Вісник Львів. ун-ту. Серія «Педагогічна»*. 2005. Вип. 20. С. 112–118.
15. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. Т.1. Київ : Радянська школа, 1976. 309 с.
16. Уфімцева С. Розвиток творчої особистості дитини в умовах навчально-виховного комплексу. *Неперерв. проф. освіта: теорія і практика*. 2006. № 3/4. С. 104–107.
17. Ушинський К.Д. Вибрані твори : в 2 т. Київ : Рад. школа, 1983. 421 с.
18. Чорноус В. Творчі здібності особистості: визначення, сутність, структура. Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2012. № 5 (1). С. 82–87.

Khomiuk N., Trach O. Theoretical bases of development of creative abilities of younger schoolchildren in science lessons

The article is dedicated to the growth of attention to students personalities, maximal talent discovery, intellectual development, which assures the priority of creative capacity development in the conditions of competency-based educations. The work also illuminates and creative development of primary-school aged children and conditions than have to be provided for that, the choice of forms and methods conducive to the full development of the personality with clear life attitudes – able to make a right choice in the future and apply the received knowledge competently in the living space.

The article presents the author's structure of creative abilities of students of art schools, which are developed by means of electronic musical instruments. The content of each of the identified structural components is considered and substantiated. The essence of the concept of "creative abilities" in the context of educational and creative activity of students of art schools with the use of electronic musical instruments has been clarified. Different approaches of scientists to the interpretation of the concept of "creative abilities", their content and structures. As a consequence, two related but not identical concepts of "creative" and "creative" are distinguished ability. The psychological and pedagogical principles of the development of creative abilities in the younger ones are analyzed, schoolchildren. The internal and external factors of influence on the personality and development of the general and creative are distinguished abilities.

The author reveals the problem of formation of natural science competence of junior schoolchildren in the lessons of science, education of creative personality. Attention is focused on the psychological and pedagogical features of the process of formation and development of creative abilities, as a complex systemic formation. The article introduces certain scientific – theoretical sources, which investigate the problem of formation of creative abilities of students, and contains some methodological tips for organizing educational and educational process aimed at forming the creative personality of the child

The article covers various aspects of the development of students' creative abilities in the pedagogical system, in particular, the use of beauty of nature, literature, music, painting, as a means of developing the creative abilities of the individual. The specifics of creating a creative atmosphere for the teacher in the lessons are revealed

Key words: *creativity, capabilities, interactive, methods, research.*